

A KURSUS 2014

Diagnostisk Radiologi : ” Fysik og Radiobiologi ”

ATTENUATION AF RØNTGENSTRÅLING

Erik Andersen, ansvarlig fysiker

CIMT Medico, Herlev, Gentofte, Glostrup Hospital

Attenuation af røntgenstråling :

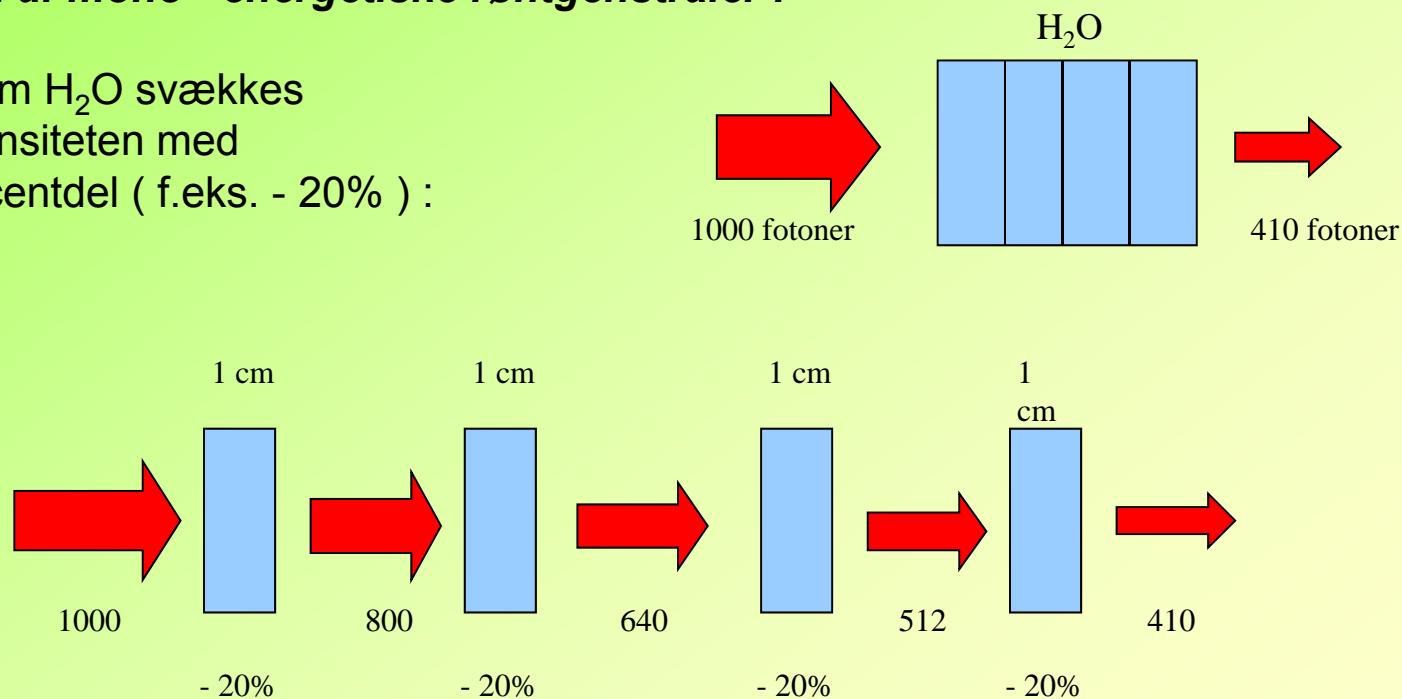
Attenuation = svækkelse af røntgenstrålingens intensitet gennem absorptions- og spredningsprocesser i stof.

Intensitet = antal fotoner · fotonenergien / cm² = "strålingens energiindhold" / cm²

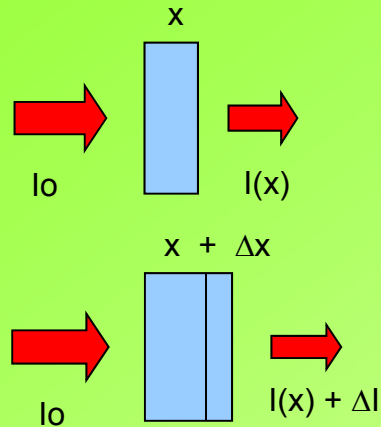
For *monoenergetisk* stråling : $E_{\text{foton}} = \text{konstant}$

Attenuation af mono - energetiske røntgenstråler :

For hver 1 cm H₂O svækkes strålingsintensiteten med samme procentdel (f.eks. - 20%) :

Matematik :

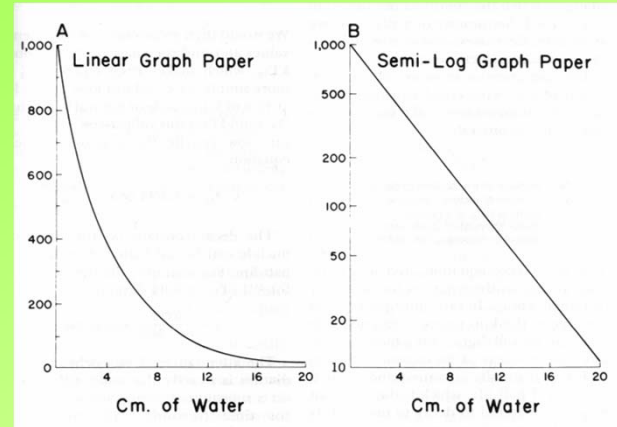
$$\text{Krav: } \Delta I = -\mu \cdot I \cdot \Delta x$$

$$\text{Løsning : } I(x) = I_0 \cdot e^{-\mu \cdot x}$$

hvor

$I(x)$ er intensiteten i dybden x
 μ er den lineære attenuationskoefficient

$I(x)$ er en eksponentiel udvikling

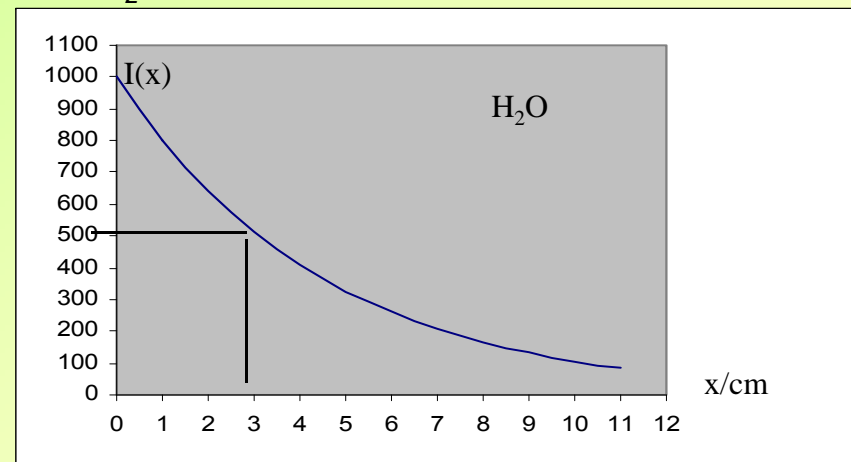
NB: Grafen for $I(x)$ er en aftagende ret linje i et semilogaritmisk koordinatsystem.

HVL Half Value Layer :

HVL er den dybde i stoffet, der reducerer strålingsintensiteten $I(x)$ til 50% af begyndelsesværdien I_0 .

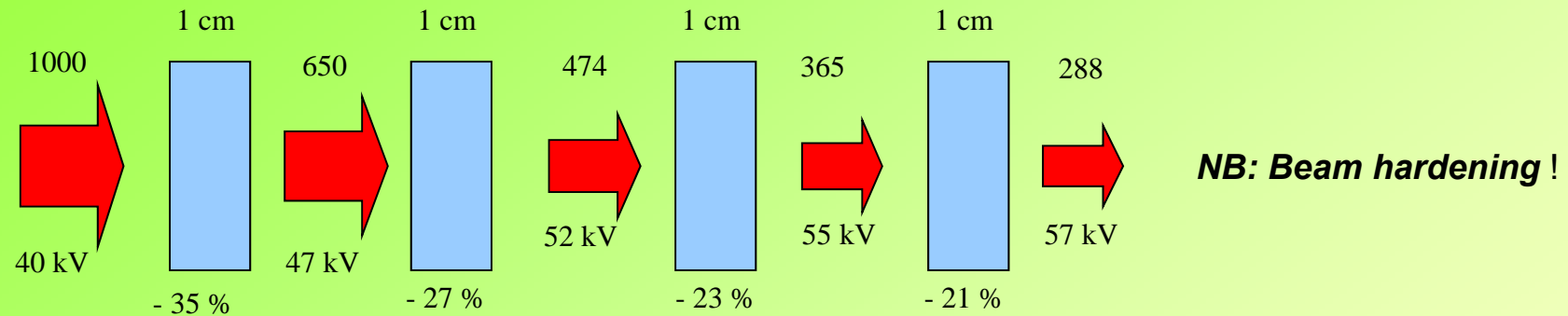
$$\text{HVL} = \ln 2 / \mu = 0,693 / \mu \text{ (cm)}$$

For H_2O : HVL $\sim$ 3,1 cm ved 50 keV

Attenuation af røntgenstråling/røntgenspektrum:

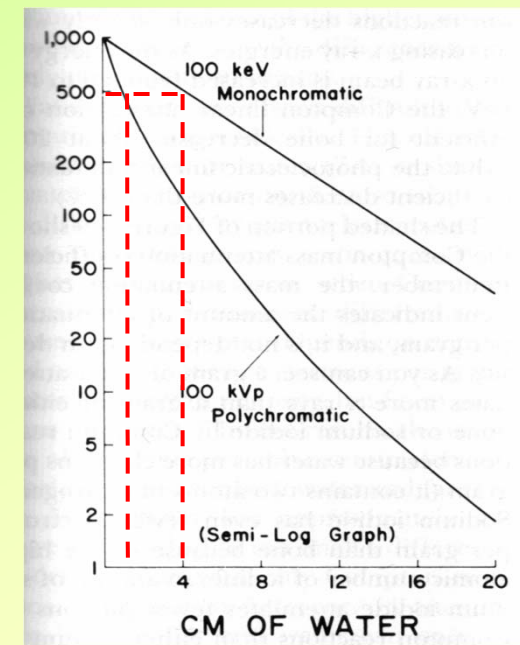
Eks.: 100 kVp ~ ca. 40 keV i middelenergi af røntgenstrålingen.

NB: Kun for monoenergetisk stråling er attenuationen i stof eksponentielt aftagende (dvs. en ret linie i semi-log. koordinatsystem)

HVL_{poly} er mindre end HVL_{mono} inden for de første cm.

For større dybder er HVL_{poly} næsten lig med HVL_{mono}

Attenuation i væv :

Attenuationen af røntgenstrålingens intensitet afhænger bl.a. af :

- E_{foton} fotonenergien
- ρ massefylden
- Z atomnummeret
- μ lineære attenuationskoefficient
- μ/ρ masse attenuationskoefficienten

Effektivt atomnummer for sammensat stof :

$$Z_{\text{eff}} = \sqrt[m]{a_1 \cdot Z_1^m + a_2 \cdot Z_2^m + a_3 \cdot Z_3^m}$$

a_1, a_2, a_3 er brøkdelen af delkomponenternes antal elektroner pr. gram ($m \sim 3,5$).

Masse attenuations koefficienten μ/ρ :

μ = den lineære attenuations koefficient , $[\mu] = \text{cm}^{-1}$

ρ = massefylden , $[\rho] = \text{g/cm}^3$

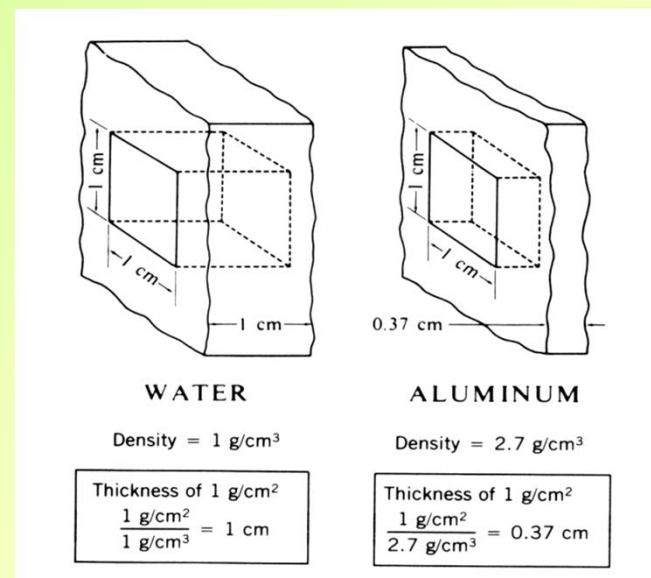
μ/ρ måles i cm^2/g

Eks : Vand, 50 keV, $\mu = 0,214 \text{cm}^{-1}$

$$\mu/\rho = 0,214 \text{cm}^{-1} / 1 \text{g/cm}^3$$

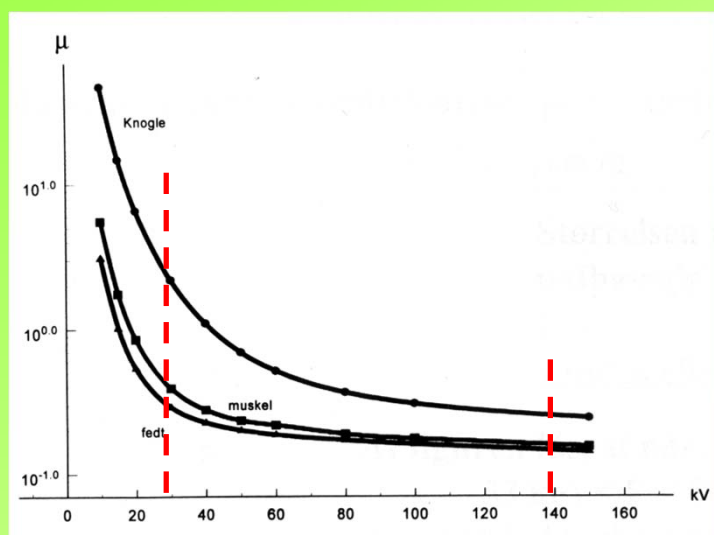
$$= 0,214 \text{cm}^2/\text{g}$$

μ/ρ er uafhængig af et stof tilstandsform , f.eks. is, vand og damp .

Lineær attenuations koefficient μ :

Den lineære attenuations koefficient μ som funktion af fotonenergien i keV for forskellige typer væv :

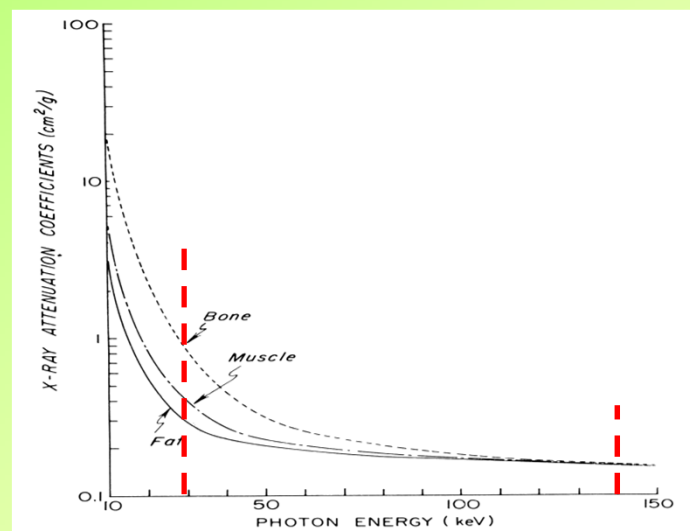

μ og μ/ρ :

- aftager med voksende værdier af E_{foton}
- vokser med voksende værdier af Z

Masse attenuations koefficienten μ/ρ :

Masse attenuations koefficienten μ/ρ som funktion af fotonenergien i keV for muskelvæv, fedtvæv og knoglevæv :

Sammenligning af data for udvalgte vævstyper m.m. :

stof	Z_{eff}	ρ (g/cm ³)	elektron/g
luft	7,64	0,00129	$3,01 \cdot 10^{23}$
fedtvæv	5,92	0,91	$3,48 \cdot 10^{23}$
vand	7,42	1,00	$3,34 \cdot 10^{23}$
knoglevæv	13,8	1,85	$3,00 \cdot 10^{23}$

Vekselvirkninger mellem røntgenstråling og væv :

Røntgenstrålings vekselvirkning med væv :

- Coherent spredning
- Fotoelektrisk effekt
- Compton spredning
- Pardannelse

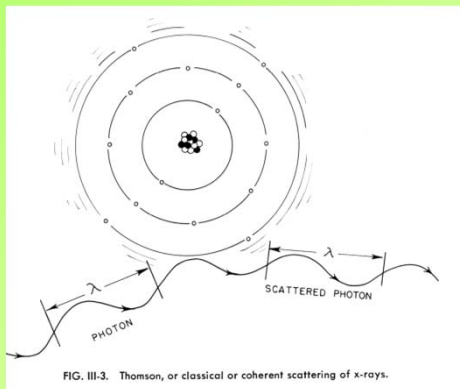
Røntgenfotoners energi : $E_{\text{foton}} = h \cdot f$

hvor h = Planck s konstant = $6,63 \cdot 10^{-34}$ J · s
 f = frekvensen

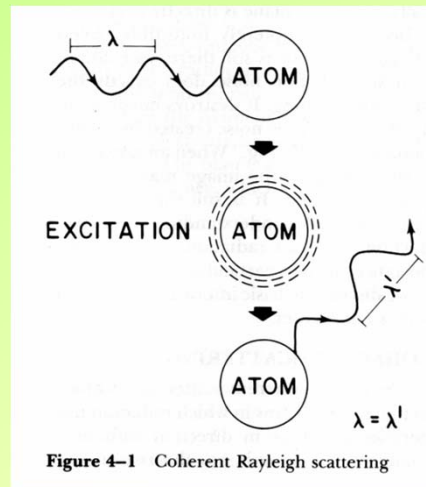
Røntgenstråler kan enten absorberes eller spredes (attenueres) ved vekselvirkning med et atom.

Coherent spredning :

a) Thomson spredning:
Fotonen vekselvirker med én elektron

b) Rayleigh spredning:
Fotonen vekselvirker med hele atomet

Vekselvirkning :

- ingen overførsel af energi til atomet
- ingen ionisering af atomet eller stoffet
- uændret bølglængde $\lambda = \lambda'$ af fotonen
- indkommende foton ændrer retning

Minimal betydning i det røntgendiagnostiske område.

Atomers elektroner og energi niveauer :

Atomets elektronstruktur kan opfattes som en skalstruktur : K , L , M , N ...

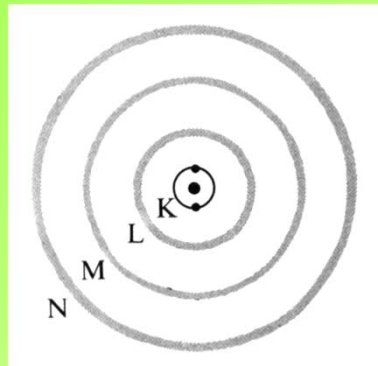
Antal elektroner i skal

K : 2

L : 8

M : 18

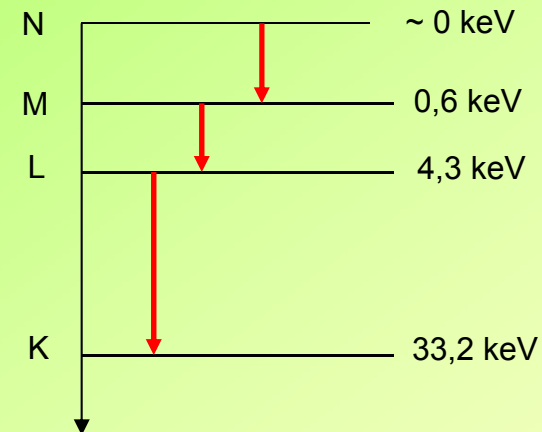
N : 32

Hver elektronskal er opbygget af flere elektronorbitaler (s, p, d, f, ...)

I hver orbital er der plads til 2 elektroner (spin op , spin ned) .

Energi-niveau-diagram : Jod I

Bindingsenergier : $E_K, E_L, E_M, E_N, \dots$

$$E_{\text{foton}} = E_n - E_m = h \cdot f$$

hvor f = frekvensen

λ = bølgelængden

c = lysets hastighed = $3 \cdot 10^8$ m/s

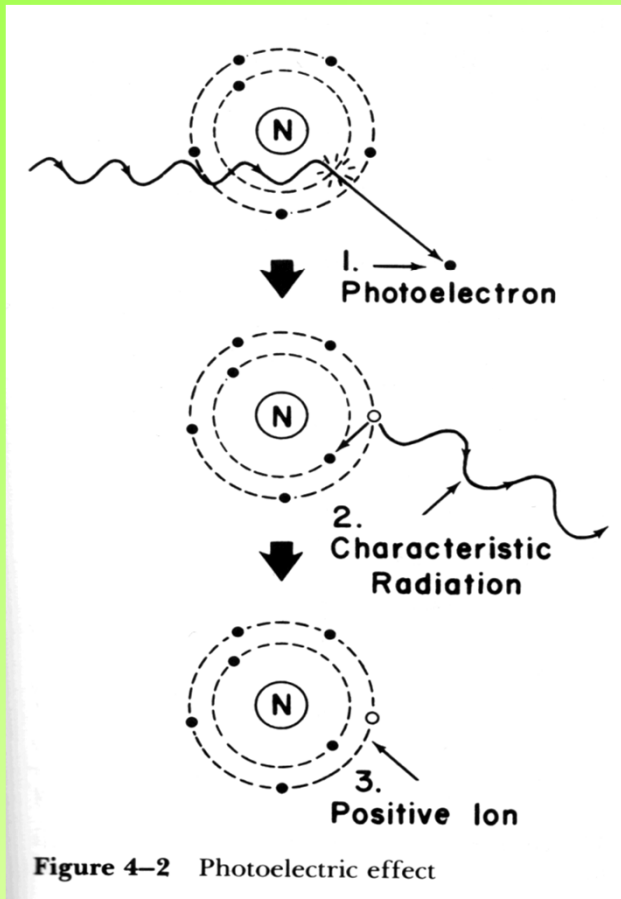
NB: $1 \text{ keV} = 1,6 \cdot 10^{-16} \text{ J}$

Fotoelektrisk effekt :

Røntgenfotonen vekselvirker med en bunden elektron i skal K (eller skal L) .
Fotonens energi absorberes fuldstændigt af elektronen, og fotonen forsvinder.
Den udsendte fotoelektrons kinetiske energi E_{kin} bestemmes af :

$$E_{kin} = h \cdot f - E_{K/L} , \text{ hvor } E_{K/L} = \text{bindingsenergien i K/L - skallen}$$

Fotoelektrisk effekt kan forekomme når fotonens energi $h \cdot f > E_K$.
Sandsynligheden for reaktionen er størst, hvis $h \cdot f$ kun er lidt større end bindingsenergien E_K .

Sandsynligheden P for fotoelektrisk effekt :

$$P(\text{foto. effekt}) \propto \frac{Z^3}{(h \cdot f)^3}$$

NB: P vokser stærkt med voksende atomnummer Z , og aftager hurtigt med voksende fotonenergi $h \cdot f$

Compton spredning :

Røntgenfotonen vekselvirker med en løst bundet elektron i atomet .

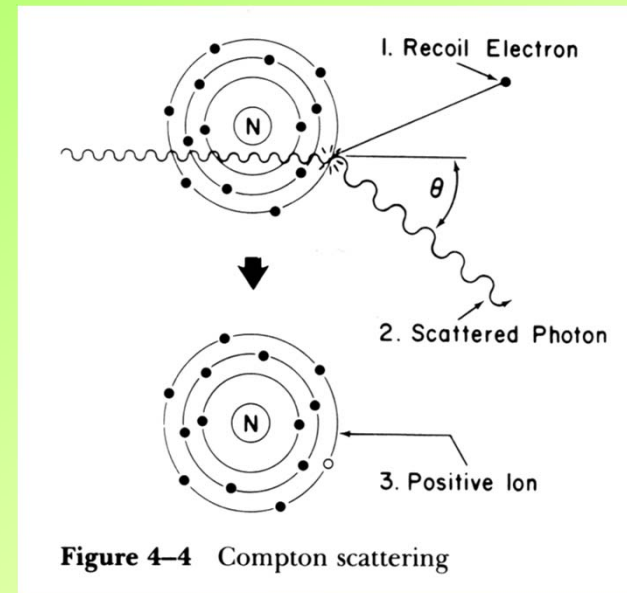
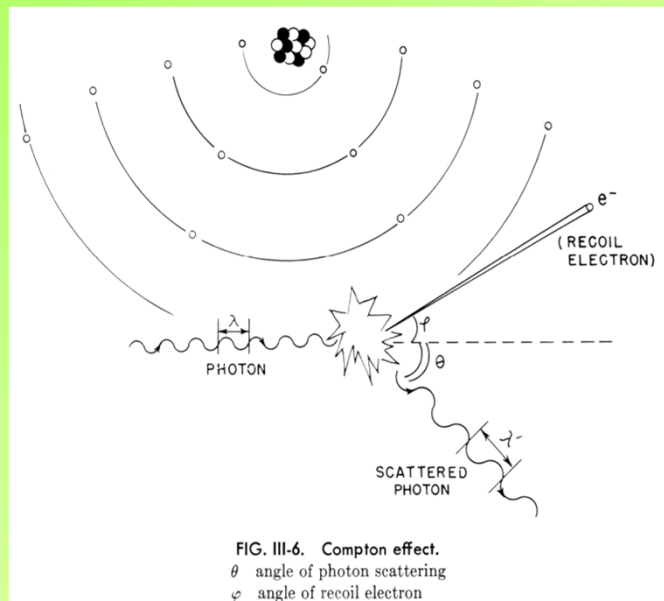
Fotonen spredes på elektronen og ændrer bølgelængde og retning .

Elektronen tildeles kinetisk energi, og atomet ioniseres.

NB : løst bundet betyder :

fotonens energi $\gg$ elektronens bindingsenergi .

Vekselvirkning :

Fotonens ændring i bølgelængde :

$$\lambda' - \lambda = \frac{h}{m_e \cdot c} \cdot (1 - \cos \theta)$$

Fotonens tab i energi :

$$\Delta E = \frac{E^2}{m_e \cdot c^2} \cdot (1 - \cos \theta)$$

m_e = elektronens masse

NB : $\lambda' > \lambda$, $f' < f$, $c = \lambda \cdot f$, $E = h \cdot f = h \cdot c / \lambda$

Compton spredning :

Sandsynligheden P for at en røntgenfoton undergår Compton spredning i et stof afhænger af fotonens energi, stoffets densitet ρ og antallet af elektroner pr. gram . Antallet af elektroner pr. gram er næsten uafhængig af stoffets atomnummer Z .

$$P(\text{Compton}) \propto \frac{1}{h \cdot f}, Z^0, \rho$$

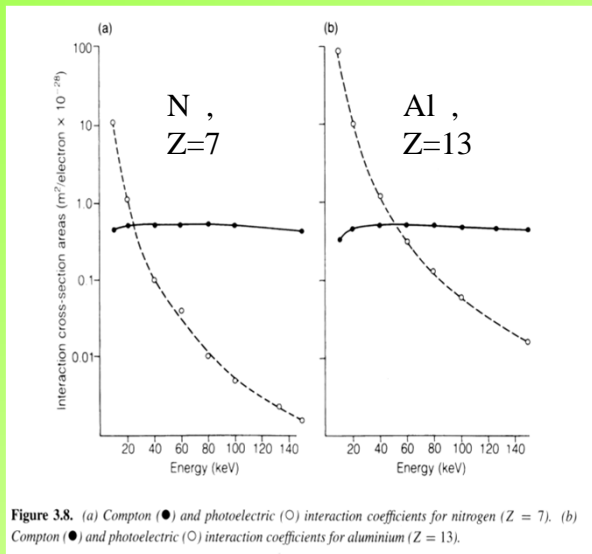

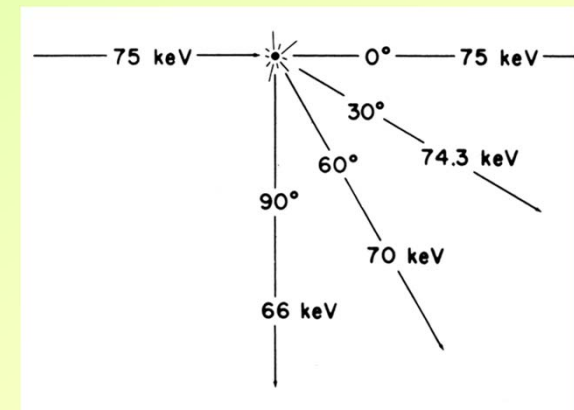
Figure 3.8. (a) Compton (●) and photoelectric (○) interaction coefficients for nitrogen ($Z = 7$). (b) Compton (●) and photoelectric (○) interaction coefficients for aluminum ($Z = 13$).

Spredt stråling forringer den diagnostiske billedkvalitet af røntgenbilledet og mindsker SNR (lavkontrast)

Spredt stråling :

Spredt stråling fra patienten skyldes fortrinsvis Compton spredning af røntgenfotoner.

NB : Selv efter en spredning på 90° bibeholder røntgenfotonen størstedelen af sin energi. Bl.a. derfor skal der bæres blyforklæde ved røntgenoptagelser og fluoroskopi / gennemlysning .

Pardannelse :

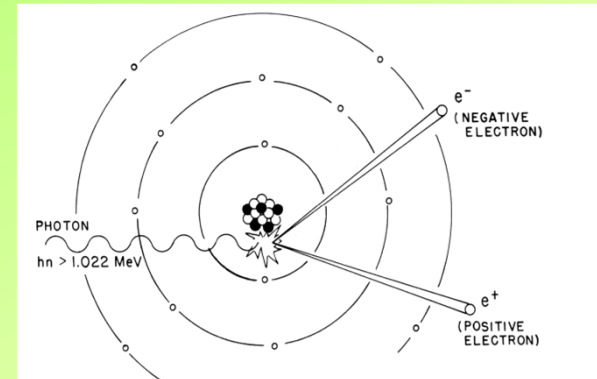
Røntgenfotonen vekselvirker med det elektriske felt omkring atomkernen, og der skabes en elektron (e^-) og en positron (e^+).

Einstein : $\Delta E = \Delta m \cdot c^2$

Elektronens hvilemasse : $m_e = 9,11 \cdot 10^{-31}$ kg

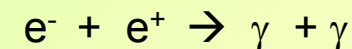
Elektronens hvileenergi : $E_e = 511$ keV = 0,511 MeV

Pardannelse kan kun forekomme, når fotonens energi $h \cdot f$ er større end tærskelenergien 1022 keV ($2 \cdot E_e$) for processen .

Energiregnskab ved pardannelse : $E_{\text{foton}} = h \cdot f = 1022$ keV + $E_{\text{kin}}(e^-)$ + $E_{\text{kin}}(e^+)$

Positronen vekselvirker senere med en elektron hvorved begge partikler annihileres, og der dannes to γ - fotoner :

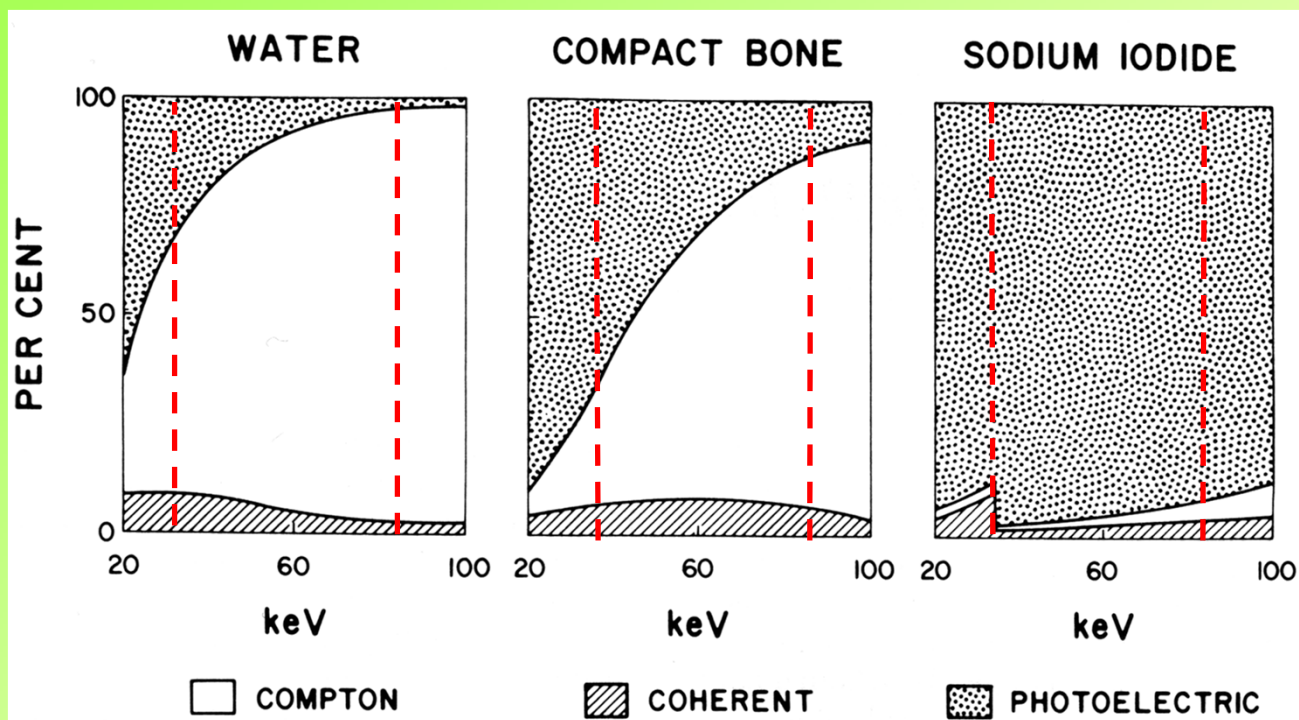

Sandsynligheden : P (pardannelse) $\sim Z^2$

NB : Pardannelse har ingen betydning inden for det diagnostiske område 10 – 150 keV
($E_{\text{foton}} > 1022$ keV)

Røntgenstålers vekselvirkning med stof :

Relative frekvenser for de vigtigste processer : *coherent spredning* , *fotoelektrisk effekt* , *compton spredning*

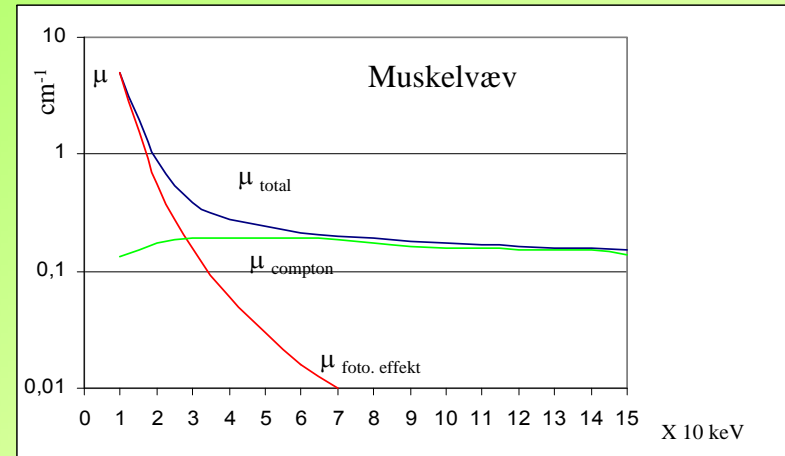

Figure 4-7 Percentage of coherent, photoelectric, and Compton reactions in water, compact bone, and sodium iodide

Lineær attenuations koefficient μ :

Den lineære attenuations koefficient μ består af tre bidrag :

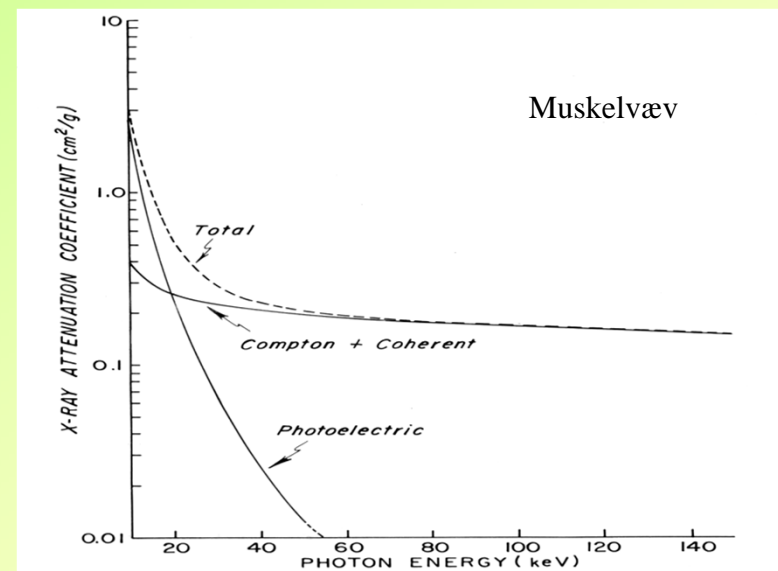
$$\mu_{\text{total}} = \mu_{\text{coherent}} + \mu_{\text{fotoelektrisk effekt}} + \mu_{\text{compton}}$$

Masse attenuations koefficienten μ/ρ :

Masse attenuations koefficienten μ/ρ består af tre bidrag :

$$\mu/\rho_{\text{total}} = \mu/\rho_{\text{coherent}} + \mu/\rho_{\text{foto. effekt}} + \mu/\rho_{\text{compton}}$$

Masse attenuations koefficienten μ/ρ for bly Pb og iod I :

Transmission af monokromatisk stråling gennem 1 mm bly Pb :

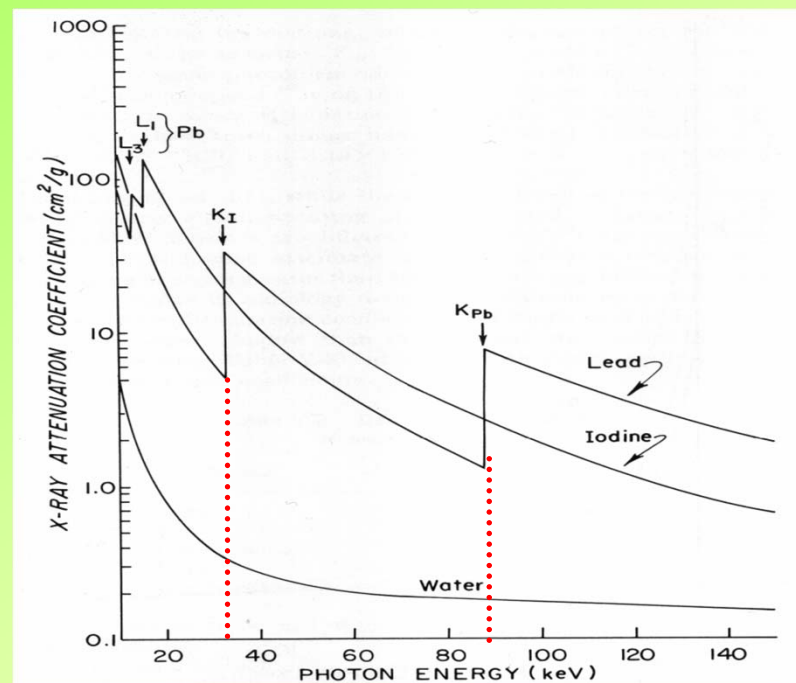
Energi keV	Transmission %
50	0,016
60	0,40
80	6,8
88	12,0
-- K kant --	
88	0,026
100	0,14
150	0,96

K – kant for bly : 88,0 keV

K – kant for iod : 33,2 keV

NB : Iod I attenuerer røntgenstråling bedre end bly Pb i intervallet

$$33,2 \text{ keV} < E_{\text{foton}} < 88,0 \text{ keV} !$$

The End !